

Тема природи в поезії вагантів

Знову весна, оживає земля,
Бур одгриміла пора буркотлива...
Серце забилося, прагне дороги,
Радо ступають, тугішають ноги...

Катулл, переклад М. Зерова

Сучасна людина іноді забуває про роль і значення природи в своєму житті. А як ставилися до природи раніше? Об'єктом для дослідження ми обрали поезію вагантів.

Визначення естетичного значення поезії вагантів не завжди було однозначним, наприклад медієвіст Ланглуа вважав, що голіардична поезія як літературна пам'ятка не має особливої цінності: вона «як правило, сіра, одноманітна, з нечіткими межами» [2, с. 92]. Водночас він писав наприкінці ХІХ ст., існує необхідність упорядкування нової збірки поезії вагантів. «Варто було б упорядкувати нову збірку з голіардичними текстами... про які нині знають у Європі лише сотні ерудитів. У цю збірку варто вмістити вірші проти Риму і священників, багатих шукачів утіх і насолод, лицемірів і фарисеїв. Однак туди варто додати і вірші менш отруйні, необразливі й веселі, але, безперечно, цікаві для вивчення психології ХІІ–ХІІІ ст.» [2, с. 92].

Цікаві дослідження голіардики, проведені істориком О. Добіаш-Рождественською, а згодом літературознавцями М. Гаспаровим, І. Качуровським та ін., утвердили судження про поезію вагантів як оригінальне і своєрідне явище середньовічної культури.

Своєрідною умовною відповіддю Ланглуа можна вважати видання: «Поезія вагантів» в перекладах Мирона Борецького та Андрія Содомори [1]. У ньому вміщено понад 80 творів, які подано латиною та в українському перекладі й здебільшого опубліковано вперше. Згідно з традицією видання поезій вагантів, починаючи з першої публікації «*Carmina Burana*» Й.А. Шмеллера (1847), твори згруповано тематично, зокрема в зазначеному українському виданні за шістьма темами: «Життя та звичаї вагантів», «Радощі життя й пиття», «Радощі й муки кохання», «Природа і любов»,

«Життя та світ» і «Життя та клір». Ми зосереджуємо свою увагу на дослідженні образів природи в поезіях вагантів, оскільки в більшості досліджень цей аспект тематики голіардики спеціально не досліджувався. Водночас життя мандрівних поетів було тісно пов'язане з природою.

Зображення природи в середньовічній літературі, як зазначено у фахових виданнях, підпорядковане канону, традиції риторичного зображення, яке спостерігається ще в добу античності (наприклад, поетичні рядки Катулла, які подані як епіграф до статті). У середньовічних поемах і лицарських романах використовувалися формальні кліше (ліс, сад, «вічна весна»), унаслідок чого художній ландшафт поставав у цілому ірреальним, казковим, хоча окремі деталі могли бути цілком натуралістичними. «Топографічна інформація, вказівки на місцевість даються середньовічними митцями лише постільки, поскільки це необхідно для орієнтації персонажів на місці дії» [3, с. 118]. Водночас у поезії, зокрема провансальських трубадурів, настрої ліричного героя пов'язувався зі станом навколишнього світу, пейзаж використовувався як символ духовного життя людини і сам інтерес до природи був свідченням уваги до внутрішніх переживань і почуттів людини. Однак «природа для середньовічного світобачення не могла бути кінцевою метою насолодження, милування людини, бо сприймалася як символ невидимого й найбільш достеменного світу» [3, с. 116]. Простежимо, яке значення мало зображення природи в поезіях вагантів.

Спосіб життя вагантів фактично зумовлював нетерпляче очікування світлих весняних днів, адже слідом за ними приходило тепло, можливість залишити убогі кімнати. За звичай, спудеї потерпали від холоду й голоду. Дуже виразний образ середньовічного студента створив Джефрі Чосер (прибл. 1340 — 1400) у своїх «Кентерберійських оповіданнях»:

Прервав над логикой усердный труд,
Студент оксфордский с нами рядом плелся.
Едва ль беднее нищий бы нашелся:
Не конь под ним, а щипаная галка,
И самого студента было жалко —
Такой он был обтрепанный, убогий,
Худой, измученный плохой дорогой.

У студента немає ні приходу, ні служби, які б забезпечили йому хоч якісь кошти на прожиття. Злиденне життя для нього є звичним, як і те, що гроші на навчання потрібно випрошувати в знайомих:

Выносить

Нужду и голод приучился стойко.

Полено клал он в изголовье койки.

Ему милее двадцать книг иметь,

Чем платье дорогое, лютню, снедь...

Джефрі Чосер характеризує, як студент висловлюється — у нього стиль лаконічний, швидкий, щирий, правдивий, проте такий нудний, що слухачі можуть заснути, тому надається порада від них пожвавити розповідь:

Веселый подимите нам трезвон.

Метафоры, фигуры и прикрасы

Поберегите вы пока в запасе,

Чтобы в высоком стиле королям

Хвалу воспеть или восславить нежных дам.

Для нас попроще надо речь держать,

Чтоб все могли рассказ понять.

Дійсно, думки й почуття, висловлені в поезіях вагантів про природу, зрозумілі й середньовічному, й сучасному читачеві. Насамперед прихід весни пов'язується з радістю сприйняття життя, можливістю позбутися «журби жорстокої»:

Сніг маліє, никне, мліє,

зблискує потоками.

Все воскресло, ти ж бо, весно,

красна літа соками.

Той журби жорстокої

не злікує, хто гордує

жартами й пустотами [1, с. 153].

Вагант нетерпеливо очікує прихід весни, тому й помічає найперше змаління панування зими й нестримно цьому радіє:

Бог Юпітер геть жене

тремтіння зимове,

вище й вище в небо йде

сонечко чудове...[1, с. 163]

Ця радість втілюється в різноманітних образах: буянні кольорів («в ніжну зелень нива вбирається», «цвітом пурпуровим луки і діброви аж росяться», «на лугах буяють трави», луки незмінно квітучі — «в полі квітів море, / різні квіти мають / різні кольори»), подуві вітру («зефіру втіхою небо ніжно дихає», «здійнявся вітру легіт»), п'яних ароматах («Земля під сонцем мліє, / солодкий запах сіє», «Дають барви різні / пахощі чудові»), щебеті птахів («спів пташок солодкий розноситься», «Соловей співає / Так солодко, / Все довкола / Слуха мелодію»). Про солов'їв — окреме слово, адже, як стверджує І. Качуровський, «на сторінках другої частини «Карміна Бурана», де не відкриємо — весна й солов'ї... Солов'ї з віршів голіардів перекочували до міннезінгерів, а від тих перелетіли — крізь віки — аж до романтиків» [3, с. 191].

Спостерігаємо у віршах вагантів і взаємозв'язок пісні солов'я із творенням поезії:

Вже бо соловейко

Заснув-затих.

Рветься кантилена

З грудей моїх [3, с. 191].

Ці ж рядки в іншому перекладі:

Годі, соловейку!

Стихни хоч на мить!

Хай сердечна пісня

Голосно дзвенить! [1, с. 155].

Поет і соловей — не суперники, кожен творить свою пісню, яка є гармонійним поєднанням почуття людини й сили природи. А через кілька століть Дж. Маріно в поемі «Адоніс» зобразить змагання між музикантом і соловейком, яке для пташки закінчиться трагічно:

Предела, мнилось, поединку нет,

Все продолжался спор — открытый, страстный,

И пробил час — и замолчал дуэт:

Охрип и лопнул соловей несчастный.

Как меркнет, исчезая, слабый свет

При ярком свете — немощный, неясный,

Так язычок певучий онемел,

Отвергнув побежденного удел [5, с. 472].

На зміну середньовіччю прийшли інші епохи: людина перестала сприймати світ природи як досконалий...

Повертаючись до образів природи в поезіях вагантів, зазначимо, що на основі наведених прикладів можна помітити: ці образи загалом позбавлені конкретики, вони залишаються в межах традиції риторичного зображення. Водночас вони тісно пов'язані зі світом внутрішніх переживань і почуттів людини: «Час мина жахливих / холодів зимових, / час надходить милих / літа і любові». Переважно контекст — піднесений, оптимістичний, досить часто грайливий, проте трапляється й контрастне зображення картини природи й душевного стану персонажа, зокрема в поезії «Весняні зітхання дівчини»:

Весна в багряній сукні

в клейноди вбрана буйні,

рясні скрізь квіти стеле,

ліси вбирає в зелень. (...)

І я сиджу, самотна,
від дум своїх поблідла,
і світу я з одчаю
не бачу, не сприймаю... [1, с. 165].

Дослідники стверджують, що функція «весняних пісень» вагантів схожа з «Книгою Пісні Пісень», де «опис весни має пробудити любов не тільки до природи, а й до людини, коханого» [6, с. 343]. Уже згадуваний вірш «Весняні зітхання дівчини» завершується звертанням дівчини до коханого:

Відчуй-но поклик весни,
Зі сну свого воскресни,
Поглянь на зелень, квіти...
Спіши мене зцілити [1, с. 165].

Досить поширене твердження медієвістів, що почуття вагантів умовне і існує здебільшого в їхній уяві, проте немає підстав заперечувати висновок І. Матюшиної, що незалежно від того зображується в латинській ліриці уявне чи дійсно пережите почуття, «його вираження не може не дивувати глибиною та щирістю» [6, с. 343].

Отже, гармонійне поєднання світу природи й переживань персонажів, безпосередність висловлених почуттів і бажань й водночас легкий, грайливий, зрідка знижений стиль — домінанти поезій вагантів про природу.

Список використаних джерел:

1. Поезія вагантів / Переклад Мирона Борецького та Андрія Содомори. — Львів: Світ, 2007. — 264 с.
2. Добиаш-Рождественская О. А. Культура западноевропейского Средневековья. — М: Наука, 1987. — 352 с.
3. Качуровський І. Поезія вагантів. «Карміна Бурана» як літературна пам'ятка // Качуровський І. Генерика і архітектоніка. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. — С. 181–194.

4. Козлик І. В. Вступ до історії західноєвропейської літератури середньовічної цивілізації. Історико-культурний макроетап рефлексивного традиціоналізму. Доба Середньовіччя та епоха Відродження. — Івано-Франківськ: Поліскан; Гостинець, 2003. — 341 с.

5. Марино Дж. Адонис // Европейская поэзия XVII века. — М.: изд-во «Художественная литература», 1977. — С. 463–472.

6. Матюшина И. Г. Древнейшая лирика Европы: В 2 кн. — Кн. 2. — М.: Российск. гос. гум. ун-т, 1999. — 483 с.

Г. В. Бітківська

канд. пед. наук, ст. викладач кафедри
теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури
Гуманітарного інституту КМПУ імені Б.Д. Грінченка